

DUŠAN DOZET

*Tito i revolucionarna strategija opštenarodnog rata**

Za današnje vrijeme bi se moglo reći da je vrijeme izrazito tehnokratskih vojnih strategija i snažnog prodora revolucionarnih strategija, istovremeno. Kad je riječ o tehnokratskim strategijama, to se naročito odnosi na nuklearne strategije, ali i na konvencionalne koje se oslanjaju na masovno i moderno konvencionalno oružje. Težnja ka apsolutizovanju uloge materijalno-tehničkog faktora rata, naročito naoružanja, jedan je od uzroka tehnokratskih strategija. Ali, svakako, ne i jedini. S druge strane, narodne revolucije i narodni ratovi duguju svoje pobjede, pored ostalog, i revolucionarnim strategijama.

Prije šest-sedam godina u jednom razgovoru direktor london-skog Instituta za strategijska istraživanja, iznoseći dosta rasprostranjeno savremeno shvatanje, pokušao je objasniti politički smisao nuklearne strategije. Njegova je teza bila da se britansko, a i zapadno društvo uopšte, ne može danas organizovati za odbranu na način kako je to učinilo u drugom svjetskom ratu, to jeste — da se osloni na masovno učešće građana (a treba podsjetiti da je u ratnim danima u Velikoj Britaniji bila organizovana uspješna teritorijalna odbrana, naročito protivvazдушna). U otvorenom razgovoru, kao glavni razlog izneseno je to što je poslijeratno postindustrijsko i potrošačko društvo takvo da narušava jedinstvo interesa građana, s jedne strane, i odbrane, s druge. U takvim okolnostima, jedini pravi izlaz je u tome da se oslonac potraži u nuklearnom oružju, koje je dovoljno moćno kao sredstvo odvrćanja, a ne zavisi od stepena mobilizacije političkog faktora.

* Članak objavljen u sarajevskom časopisu »Pregled« br. 7—8/1977.

Društveni razlozi (a oni su dublji nego što su sadržani u nedovoljno pouzdanim definicijama postindustrijskog i potrošačkog društva) određuju, u krajnjoj liniji, tehnokratsku prirodu nuklearne strategije. Naoružanje, i materijalno-tehnički faktor uopšte, takođe su društvene prirode i zavise od društvenih uslova, iako, sa svoje strane, relativno samostalno utiču na strategiju u okvirima opštih društvenih tendencija.

Sve je to još mnogo jasnije kada se posmatra negativan aspekt političke svrsishodnosti nuklearnog oružja i savremenog naoružanja i njihova vojna efikasnost u agresivnim savremenim ratovima. Jer, šta je uticalo na to da agresivni rat, u odnosu na njegovu dugotrajnu primjenu u istoriji, postane u savremenim uslovima nedovoljno jako sredstvo politike, i to u isto vrijeme kada sâm raspolaže najjačim ratnim sredstvima kakva nije nikada imao u svojoj istoriji? Upravo se u tom negativnom procesu (negativnom sa gledišta efikasne upotrebe savremenog oružja) najjasnije može vidjeti društvena uslovljenost oružja, strategije, pa i rata. O tome je drug Tito izrekao jednu čuvenu misao: »Razorno nuklearno oružje, od koga su njegovi inicijatori očekivali da će ih učiniti gospodarima ljudske sudbine u cijelom svijetu, zarobilo je najprije njih same. Ono je postalo sredstvo koje prijeti da uništi i svoje vlastite tvorce. Slijepa snaga ratnih mašina, naoružanih tim oružjem, iskočila je iz okvira klasičnih računica koje su rat smatrale produženjem spoljne politike drugim sredstvima. Zamišljeno kao najmoćnije oružje pobjede, ono se pokazalo jedino kao oružje razaranja i sveopšteg poraza, kao oružje rata bez pobjednika«.¹ Pored ostalog, u citatu je naročito indikativno to da Tito rat ne smatra samo produženjem spoljne politike, što znači da je rat produženje ukupne politike i društvenih odnosa, i upravo je na terenu društvenih odnosa i ukupne politike savremeno oružje zarobilo prvo svoje sopstvene gospodare.

Međutim, današnje vrijeme je istovremeno i vrijeme afirmacije u društvenoj praksi i drugačijih strategija, antistrategija tehnokratskim strategijama. To su revolucionarne strategije, strategije narodnih ratova i revolucija. Toj vrsti pripada i naša strategija narodno-oslobodilačkog rata i šire, opštenarodne odbrane. To je Titova strategija. Zakonito je što se istovremeno događa i kriza tehnokratskih strategija i afirmacija revolucionarnih strategija.

Za nas je Titova strategija bila sudbonosna u pobjedi narodno-oslobodilačkog rata, a po logici revolucionarnog kontinuiteta u osnovi se produžava i na naše savremene uslove i predstavlja, u osavreme-

¹ Tito, Govori i članci, knjiga XIV, str. 43.

njenom vidu, i strategiju opštenarodne odbrane. Ona nije usamljeno iskustvo. Uostalom, kao usamljeno jugoslovensko iskustvo ta strategija ne bi ni imala životnu snagu, ne bi ni mogla pobjeđivati. Poslije završetka drugog svjetskog rata, strategija opštenarodnog rata masovno je primjenjivana u brojnim narodnooslobodilačkim ratovima i antikolonijalnim revolucijama i u raznovrsnim uslovima obogaćena je novim iskustvima. Ona je danas društveno verifikovana, iako u sferi ideja i teorija još nije dobila odgovarajuće međunarodno priznanje. To je i razumljivo kada se ima u vidu idejno-teorijski i klasno-antagonistički otpor nosilaca tehnokratskih strategija i relativna nerazvijenost teorije revolucionarne strategije. Vjerovatno je jedan od razloga i u tome što je strategija narodnog rata još uvijek manje afirmisana i rijetko prihvaćena kao strategija odbrane oslobođenih, nezavisnih država.

Sazreli su uslovi za potvrdu revolucionarne strategije u društvenoj praksi, te ona predstavlja tvorevinu masovne i uspješne narodnooslobodilačke i revolucionarne borbe. Dakle, nije više vizija, pogotovu ne fikcija ili izraz revolucionarnog romantizma kako su je i neki marksisti ponekad kvalifikovali, jer im je izgledalo da će u životu upravo Marksov koncept naoružanog naroda neizbježno morati da pretrpi promjene u sudaru sa zbiljom klasne borbe. To se nije dogodilo, naprotiv. Revolucionarna strategija narodnog rata postala je činjenica stvarnosti. Po mnogo čemu, a naročito po širokoj primjeni u ratovima u praksi (a ne samo u ratnim planovima) i po rezultatima, *ta strategija je i dominantna*. Međutim, ona egzistira uporedo sa tehnokratskim strategijama, što je vjerna slika protivrječnih društvenih uslova i još više protivrječnih idejno-teorijskih prilaza vojno-odbrambenim i ratnim koncepcijama. U tom smislu, uporedno postojanje tehnokratske i revolucionarne strategije sastavni je dio borbe suprotnosti kapitalizma i socijalizma, osobito imperijalizma i hegemonizma i borbe za svjetski mir i nove ravnopravne, demokratske međunarodne odnose, politike sile i antiagresije, itd. U vojnoj oblasti to se ispoljava kao suprotnost između tehnokratske i revolucionarne strategije.

Titova strategija opštenarodnog rata pojavila se na početku procesa masovnih narodnih ratova. Oslanjala se na teorijsko izвориšte klasika marksizma i najnaprednijih mislilaca buržoaske vojne teorije (drug Tito je izučavao i Klauzevica!). Revolucionarna praksa, koja joj je prethodila, bila je ograničena. Praksa Pariske komune bila je kratkotrajna. Istorijska iskustva oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji potvrdila su životnost marksističkog shvatanja vojnih pitanja, iako su bila primijenjena u specifičnim uslovima koji se u

drugom svjetskom ratu i poslije njega više nigdje nisu u potpunosti ponovila, već su, šta više, bila veoma različita. S gledišta savremenih uslova, kineska iskustva iz narodnooslobodilačkog rata mogla su odigrati izuzetno veliku ulogu, ali su ona u to vrijeme bila teško dostupna svijetu pa i komunističkom pokretu. Pored toga, opšte i posebne okolnosti savremene epohe narodnih ratova (koje drug Kardelj naziva velikom antiimperijalističkom borbom naroda) oštro su se razlikovale od vremena juriša pariskih i petrogradskih proletera.

U takvom istorijskom kontekstu Titova revolucionarna strategija pojavila se kao dosljedan nastavljajući revolucionarnih tradicija, kao teorijska i praktična potvrda vrijednosti i ispravnosti marksističkog učenja i revolucionarne prakse prošlosti, ali, isto tako, i kao teorijska novina i kao prodor nove prakse, u potpunosti prilagođene savremenim uslovima. I kao nastavljajući revolucionarnog nasljeđa, Titova strategija je morala da stvaralački ponovo potvrdi vrijednost marksističkog koncepta naoružanog naroda, i to ne samo u novim uslovima već i u situaciji kada je taj koncept bio iznevjeren i podvrgnut reviziji u gotovo čitavom radničkom pokretu. Počev od Bernštajna i Kauckog, socijaldemokratija je izvršila potpunu teorijsku reviziju marksizma u oblasti vojnih pitanja, možda najpotpuniju baš u toj oblasti, a savremena socijaldemokratija je u političkoj praksi prihvatila sva klasična buržoaska shvatanja o ratu, armiji i odbrani. Do pojave Titove strategije, u SSSR-u je bila završena staljinistička revizija Lenjinovih stavova o vojnom pitanju i u praksi je pobijedio u osnovi klasični koncept odbrane i rata, kojem je bio podređen interes čitavog komunističkog pokreta. Titovo oživljavanje marksističkog učenja o vojnim pitanjima moglo je, stoga, biti ostvareno (čak i bez obzira na nove, drugačije uslove) samo u borbi sa revizionizmom vladajućih centara komunističkog pokreta i sa već čvrsto ukorijenjenim shvatanjima, te je imalo karakter teorijsko-praktične novine i revolucionarnog stvaralaštva.

Originalne i genijalne ideje Titove revolucionarne strategije pojavile su se u situaciji kada je na svim frontovima drugog svjetskog rata dominirala klasična strategija, iako veoma izmijenjena u odnosu na strategiju prvog svjetskog rata. Pri tome je karakteristično da je ta strategija (u vojnom pogledu) na obje ratujuće strane bila u osnovi ista, a razlike, koje su naročito u početku postojale, tokom rata sve su se više gubile. Tako je moglo izgledati da je dominacija klasične strategije drugog svjetskog rata bila jedini mogući izraz tadašnjih tehničko-tehnoloških i društvenih uslova, i da je, prema tome, bila i jedina ispravna. Naravno, drug Tito nije prihvatio, niti je mogao prihvatiti takvu strategiju, i u tome nije bila dilema. Međutim, di-

lema je bila u nečem drugom — trebalo je nadvladati vladajuće shvatanje da se rat ne može voditi ni na kakav drugi način osim primjenom takve strategije. Zbog toga, prihvatanje takvog vladajućeg shvatanja moglo je značiti samo jedno: odustati od vođenja rata. U stvari, najveće odstupanje koje je klasična strategija mogla dozvoliti svodilo se na pokret otpora, ili različite vrste gerile, ili ograničeno partizansko ratovanje. A u sve tri varijante kriterijum je polazio od dominantne uloge klasične strategije na glavnim frontovima i od sporedne uloge otpora, gerile ili partizanskog ratovanja. Trebalo je da svi ovi oblici odigraju pomoćnu ulogu u podršci glavnim frontovima i vodećoj strategiji. Činjenica da se nigdje u Evropi nije pojavio opštenarodni rat osim u Jugoslaviji (i Albaniji), a takođe i nigdje u svijetu (osim u Kini), nije, naravno, bila posljedica samo vojno-teorijske logike, iako je ona odigrala veoma značajnu ulogu.

Prema tome, opšti uslovi za pojavu Titove strategije bili su krajnje nepovoljni. Revolucionarna iskustva prošlosti bila su ograničena; revolucionarnu teoriju bio je prekrrio veo zaborava; prodor klasične strategije nametao se kao jedini uzor i jedini odgovor na savremene uslove; masovni pokreti otpora protiv fašizma nudili su se kao najveći domet akcije antifašističkih, progresivnih, pa i komunističkih pokreta.

Danas, poslije pobjede narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji, a naročito poslije pobjede velikog broja narodnih ratova širom svijeta, više ne postoji sumnja da je revolucionarnu strategiju narodnog rata moguće uspješno primijeniti u praksi. To je, čak, opštepoznata činjenica. Međutim, u vrijeme kada se rađala Titova strategija, to nije bilo tako. Prema tome, ako želimo da ispravno ocijenimo vrijednost Titove strategije, moramo uzeti u obzir uslove u kojima se ona pojavila. S gledišta tih uslova ona je imala sva svojstva originalnog revolucionarnog stvaralaštva, teorijskog novuma i, možda, iznad svega — genijalnog razumijevanja duha vremena i predviđanja društvenih kretanja. Osim toga, i svojstvo herojskog preuzimanja odgovornosti za primjenu jedne strategije koja do tada nije imala istorijski uzor i koja u tadašnjoj savremenosti nije imala eminentnih pristalica, a imala je i eminentnih i brojnih protivnika.

Otuda nije iznenađujuće da naš rat, još u vrijeme svog trajanja, nije naišao na dovoljno razumijevanje ni na kojoj zvaničnoj strani. Nije bio prihvaćen ni prema zasluzi ni prema doprinosu opštoj borbi protiv fašizma. Štaviše, naš je rat nailazio na stalne otpore, na opoziciju ili na konfrontaciju. Nije riječ samo o tome da dugo vremena nije bio priznat; to je spoljnopolitička dimenzija odnosa prema njemu. Riječ je o tome da je kao koncept, kao istorijski primjer,

kao djelatna praksa — bio izvan svih vladajućih koncepata i izvan saznanja o realno mogućem i djelatno praktičnom. A kao trag tog istog odnosa, prema našem narodnooslobodilačkom ratu pojavila su se poslije njegovog pobjedonosnog završetka u novom vidu u osnovi stara negatorska shvatanja. Među njima, dva su naročito karakteristična: jedno, da je naša pobjeda bila proizvod specifično povoljnih uslova koji su postojali samo u Jugoslaviji i, drugo, da rata i pobjede u Jugoslaviji nije ni bilo i da ona svoje oslobođenje duguje inostranim snagama koje su u tome, navodno, imale odlučujuću ulogu. Protiv oba pomenuta shvatanja najbolji odgovor dao je drug Tito. Odmah poslije rata u poznatom članku »U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije«² on je dokazao da prirodni uslovi u našoj zemlji nisu bili izuzetni i da su i drugdje postojali, pa, prema tome, da teorija o ratu kao prirodnoj pojavi može da vuče samo natrag na davno prevaziđena shvatanja (da pomenemo uz put da je Marks smatrao da je rat u prvobitnoj zajednici bio zaista prirodna pojava i da se ni u jednoj društveno-ekonomskoj formaciji kasnije rat nije mogao pojaviti u takvom svojstvu).

Isto tako, drug Tito je utvrdio da ni politički uslovi u Jugoslaviji nisu bili izuzetno povoljni, a bilo je i izrazito nepovoljnih uslova (bratoubilački rat, na primjer); u svakom slučaju, objektivni politički uslovi slični jugoslovenskim djelovali su u nizu drugih evropskih zemalja. Ono, međutim, što je odlučilo o uspješnom toku našeg narodnooslobodilačkog rata, pa i o njegovom pokretanju, bila je svijest, saznanje i organizovanost subjektivnih snaga, prije svega Komunističke partije, koje su znale da u određenom društvenom trenutku pravilno procijene situaciju, donesu hrabre, revolucionarne odluke, pronađu i mobilišu snage i usmjere ih ka krajnje radikalnim i realnim ciljevima nacionalnog i socijalnog oslobođenja. Ovdje se može dodati ono što u tom članku drug Tito za sebe nije rekao — da je on sâm kao revolucionar i vojskovođa, kao strateg i vizionar bio izuzetna pojava i da je zaista hendikep drugih što nisu imali takvu izuzetnu ličnost. Pritom treba podsjetiti na gledište Engelsa da je zasluga velikih vojskovođa što su u stanju da pronađu pravi način za upotrebu novih istorijskih snaga i sredstava koje nudi razvojni stepen društva. Ali, granice takve istorijske uloge izuzetno su široke, a samo za rijetke pojedince su dostižne. Unutar njih je širok prostor za razmah genijalne ličnosti ili, obratno, za istorijske promašaje.

² »Komunist« (časopis), broj 1/1946.

Na nipodaštavanje ili potpuno negiranje našeg narodnooslobodilačkog rata drug Tito je više puta dao otvoren i argumentovan odgovor. Poslednji put, prilikom promovisanja za doktora vojnih nauka. Uvijek se služio istorijskim činjenicama, koje su u slučaju našeg narodnooslobodilačkog rata veoma bogat dokumentarni materijal, ali je, istovremeno, ukazivao i na društveno-političke razloge koji su jedino i mogli dovesti do pojave da se za nepostojeće proglašava nešto što se u istoriji zaista dogodilo.

Naime, ako se u vrijeme drugog svjetskog rata polazilo od toga da nikakav drugi tip rata nije bilo moguće voditi, a pogotovo ne opštenarodni rat, onda je, gledajući i dalje na vojna pitanja iz istog, klasičnog ugla, bilo logično da se i poslije uspješnog završetka jednog opštenarodnog rata zadrži ista logika. Dakle, takav rat jednostavno nije postojao. Naravno, u pitanju je produžavanje robovanja klasičnom vojnom konceptu i u savremenim uslovima, pa je, čak, ono poprimilo još izrazitija tehnokratska obilježja, usljed čega negiranje vrijednosti revolucionarne strategije i postojeće prakse narodnih ratova ima i dublji smisao borbe za dominaciju sopstvenih koncepcijskih shvatanja i sopstvene prakse, kao i borbe protiv koncepcije revolucionarne strategije i prakse narodnih ratova.

Negativan odnos prema revolucionarnoj strategiji i narodnim ratovima produžava se i poslije drugog svjetskog rata, u odnosu na mnogobrojne narodnooslobodilačke i antikolonijalne ratove i narodne revolucije. Taj negativan opšti odnos imao je na raznim stranama izdiferencirane stavove i ponašanja, od otvorenog suprotstavljanja i nasilja do nepriznavanja, pokušaja ograničavanja i stavljanja ovih ratova pod sopstvenu kontrolu. Ali, u osnovi, odnos je bio negativan. Istina, on se postepeno mijenjao u skladu sa masovnošću pojave narodnih ratova, sa njihovom političkom i vojnom efikasnošću i sa njihovom autentičnom društveno-političkom i vojnom osobenošću. Međutim, sve do danas negativan odnos nije iščezao, već se u raznim oblicima, često i posredno, uporno zadržava. Tako možemo reći da se u tom negativnom odnosu izražava dublja suprotnost između tehnokratskih i revolucionarnih strategija, što je i dalje jedan od javnih oblika djelovanja društvenih protivrječnosti savremenog svijeta.

Nasuprot tome, odnos mnogobrojnih narodnih ratova i revolucija prema revolucionarnoj strategiji našeg narodnooslobodilačkog rata, i posebno prema Titu kao strategu, kao i odnos Jugoslavije u cijelom poslijeratnom vremenu prema tim narodnim ratovima, bio je pozitivan, i takav je jedino i mogao biti. U tome je došla do snažnog izražaja međunarodna uloga Titove revolucionarne strategije.

Još u vrijeme našeg oslobodilačkog rata, naša iskustva su probila, istina teškom mukom, monopol informisanja i dezinformisanja koji je oko njih bio stvoren, i to se u početku ispoljavalo samo u vidu simpatija, a zatim podrške, pomoći i velikog priznanja novim vrijednostima naše revolucionarne strategije. Prihvatanje naših iskustava, međutim, uslijedilo je kasnije, a masovno tek u poslijeratnom vremenu.

Teorija i praksa revolucionarne strategije, danas je svjetska pojava, a u njenom nastanku doprinos druga Tita i jugoslovenskog iskustva imali su istorijsku ulogu. Ni drug Tito ni jugoslovenski komunisti nikada nisu smatrali da sopstvena iskustva treba nametati drugima, čak ni tada kada ona imaju opšte važenje. Jer, nametanje revolucionarne strategije jeste suprotno njenom biću. Jedno od osnovnih svojstava njene revolucionarnosti sastoji se u tome da zadrži autentičnost, da ostane stvarno narodna, da se oslanja na sopstvene snage i da izražava osobene uslove svake posebne društvene situacije i sredine. Zbog toga se revolucionarna strategija u praksi potvrđivala uvijek u posebnim i pojedinačnim oblicima pojavljivanja, obogaćivajući svjetsko iskustvo novim saznanjima. Danas se jugoslovenska strategija opštenarodne odbrane ne može ni zamisliti bez oslanjanja na ta nova saznanja, proizašla iz bogatih iskustava drugih, a njihovo iskorišćavanje u našoj savremenoj teoriji i praksi predstavlja obavezujući stav doktrine opštenarodne odbrane.

Šta je vitalno jezgro Titove revolucionarne strategije? To pitanje se nameće iz više razloga; i zbog toga što se jedino putem odgovora na to pitanje može doći do suštine te strategije; i zbog toga što se jedino tim putem mogu obesnažiti neka, ne baš rijetka tumačenja koja je prikazuju u pogrešnom svjetlu ili je toliko pojednostavnjuju da, u stvari, izvrću njen smisao. Pored već pomenutog shvatanja da je drug Tito iskoristio posebne pogodnosti jugoslovenskog slučaja i uslove drugog svetskog rata, odnosno borbu savezničkih oružanih snaga na drugim frontovima, pojavljuju se i neka druga: da je u pitanju samo vojnički genije pojedinca, ili, obratno, samo genije političara a ne i vojnika; zatim, da i nije riječ o posebnoj strategiji već o posebnosti njene primjene u specifičnim uslovima, što se nekad ispoljava u težnji da se Titova strategija navuče na stare kalupe klasične strategije (da se vojnizira), a nekad u potcjenjivanju opšte vrijednosti te strategije kao svjetske pojave, itd. Ima i krajnje subjektivističkih tumačenja — da je u pitanju samo idealan sklop ličnosti, ili da je Titova strategija pobijedila zahvaljujući slabostima i greškama protivnika (poznato shvatanje o strategiji kao vještini iskorišćavanja pogrešaka).

Fašizam je neizbježno uslovio i reprodukovao antifašističku borbu mnogo prije izbijanja drugog svjetskog rata, i to u njena dva osnovna vida — kao klasnu borbu radničke klase i kao nacionalno-oslobodilačku borbu koja je sve više i neminovno bila povezana sa klasnom borbom, iako je antifašistička borba u trenutku kulminacije fašističke opasnosti obuhvatila i borbu dominantnog dijela kapitalističkog svijeta na liniji njegovog spasavanja od uništavajućih ciljeva fašizma. U tom jedinstvu fašizma i antifašističke borbe kao njegove suprotnosti bili su utemeljeni i objektivni i subjektivni činioci savremenog društvenog razvitka i razvitka narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Međutim, antifašistička borba postala je do kraja jasna tek kada se od objektivne reprodukcije fašizma pretvorila u svjesnu borbu protiv fašizma, u revolucionarnu praksu u kojoj je pokretačka snaga bila radnička klasa, jer je jedino ona mogla da odigra ulogu dosljednog borca za nacionalno i socijalno oslobođenje istovremeno i da u borbu pokrene najšire narodne mase. Na toj osnovi jedinstva objektivno-subjektivne suštine antifašističke borbe, koja se pojavila ubedljivo i neposredno, razvijala se i marksistička misao i revolucionarna strategija narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. U jugoslovenskim uslovima, antifašistička borba se veoma rano pretvorila iz gole reprodukcije fašizma u svjesnu i usmjeravanu borbu i veoma je jasno našla svoj stvaralački izraz u marksističkom razumijevanju događaja i procesa i u revolucionarnoj strategiji Komunističke partije i druga Tita. U tom smislu, predratni period borbe KPJ imao je suštinski značaj za pripremanje oružanog ustanka i za vođenje opštenarodnog rata. Oružani ustanak i opštenarodni rat bili su potvrda klasičnog obrasca o ustanku i ratu kao produženju politike koja je vođena više godina prije rata i koja se u ratu nastavljala drugim, nasilnim sredstvima. Zbog toga je nemoguće shvatiti naš narodnooslobodilački rat i revoluciju izvan kontinuiteta borbe KPJ prije rata. Isto tako, korijeni revolucionarne strategije narodnog rata, pa i najšire — opštenarodne odbrane, protežu se u vrijeme političkih borbi KPJ prije rata.

Pokušaj određivanja vremenskih koordinata Titove strategije opštenarodnog rata i opštenarodne odbrane može biti značajan i zbog jednog posebnog razloga. Naime, bilo je shvatanja da je strategija opštenarodne odbrane utemeljena cjelovito tek dosta kasno, krajem šezdesetih godina, i to prevashodno pod uticajem nekih krupnih spoljopolitičkih događaja. U tom shvatanju izražava se diskontinuitet između strategije opštenarodne odbrane i strategije narodnooslobodilačkog rata i revolucije. I, što je još važnije, ono zanemaruje determinaciju opštenarodne odbrane prirodom socijalističkog samo-

upravnog sistema, dajući prevagu spoljopolitičkoj determinanti, i to u veoma pojednostavnjenom smislu. Budući brzo prevladano, kasnije je bilo zamijenjeno shvatanjem o kontinuitetu strategije narodnooslobodilačkog rata i opštenarodne odbrane, a kao istorijski čin nastanka takve kontinuirane strategije označeni su prvi ratni dani oružanog ustanka 1941. godine. Danas sve više preovlađuje shvatanje o tome da je Titova revolucionarna strategija opštenarodne odbrane utemeljena u generalnoj liniji Komunističke partije, odnosno Saveza komunista od Titovog dolaska na čelo Partije, a i od ranije, počevši od Titove borbe za jedinstvo Partije i za njeno osposobljavanje da postane avangardni odred ne samo klasne borbe proletarijata već opšte borbe naroda i narodnosti Jugoslavije za nacionalni i socijalni preobražaj jugoslovenskog društva.

Iz takve generalne linije proizašla je i Titova strategija narodnooslobodilačkog rata, obuhvatajući ciljeve, odluke, snage i načine ostvarenja, dakle — bitne elemente koje sadrži svaka strategija.

Ciljevi Titove strategije narodnooslobodilačkog rata bili su krajnje radikalni i sadržavali su: nacionalno i socijalno oslobođenje, odnosno — istjerivanje okupatora, razbijanje izdajničkih domaćih garnitura, ostvarenje jedinstva zemlje na novim osnovama i stvaranje uslova za socijalistički društveni razvitak. To su bili sveobuhvatni ciljevi, i nacionalnooslobodilački i klasni, i prema inostranom i prema domaćem neprijatelju, i neposredni i posredni. Sveobuhvatnost nacionalnooslobodilačkog cilja imala je tri aspekta: oslobođenje od okupatora, oslobođenje od miješanja sa strane u unutrašnje tokove naše borbe i oslobođenje svakog naroda i narodnosti Jugoslavije u sklopu borbe za oslobođenje Jugoslavije kao cjeline. Isto tako, nacionalno oslobođenje shvaćeno je kao istorijski okvir za oslobođenje društva od svih okova porobljavanja, što je, u stvari, bio samo izraz dubokog marksističkog uvjerenja da su sazreli uslovi u kojima se nacionalno oslobođenje može izvršiti samo u sklopu borbe za oslobođenje proletarijata, u sklopu istorijskog procesa oslobođenja rada. Ciljevi Titove strategije neizbježno su bili i revolucionarni, i to upravo u mjeri u kojoj su obezbjeđivali jedinstvo nacionalnooslobodilačkog i socijalno-klasnog sadržaja. U konkretnim uslovima, sve je to našlo mjesta u strategiji antifašističke borbe i rata, ali je pojam antifašističke borbe u Jugoslaviji imao potpun sadržaj. A u pogledu potpunosti sadržaja — i znatno drugačiji nego kod mnogih drugih u tadašnjoj Evropi.

Ciljevi strategije bili su istovremeno i realni i vizionarski. Malo ko je u to vrijeme vjerovao da je realno moguće antifašističku borbu pretvoriti u opštenarodni rat, a opštenarodnim ratom postići najradikalnije ciljeve, to jest potpunu političku i vojnu pobjedu i socijalis-

tičku revoluciju. Zbog toga se može reći da su ciljevi Titove strategije bili realni ne samo u tom smislu što su bili plod marksističke analize situacije (svih njenih elemenata koji su se gomilali dugo godina prije rata i dostigli kulminaciju društvenih protivrjeđa u samom ratu) već i u tom smislu što su istovremeno bili pogled u budućnost; drugim riječima, realni ciljevi strategije težili su ka mijenjanju stvarnosti prema neumitnom progresu u budućnosti.

Ciljevi Titove strategije bili su jedinstvo političkih i vojnih ciljeva. Kao opasna iluzija bila su odbačena sva shvatanja koja su polazila samo od metoda političke borbe. Borba je usmjerena ka svom naročitom obliku, ka oružanoj borbi, i to u formi opštenarodnog rata. Međutim, vojni ciljevi nisu postali samostalni, i u tom smislu dominantni, već su uvijek ostali po svom unutarnjem sadržaju politički, revolucionarni. Tako je ostvareno potpuno jedinstvo političke i vojne strategije, koje je neprekidno bilo jedno od najvažnijih obilježja Titove revolucionarne strategije. Neshvatanje tog njenog obilježja često je i dovodilo do različitih pogrešnih tumačenja te strategije kao pretežno političke ili pretežno vojne. Tito je genijalno shvatio da je savremeni rat uopšte postao kompleksan društveni proces, i da je okosnica te kompleksnosti postalo jedinstvo njegovih političkih i vojnih sadržaja. A te opšte zakonitosti rata, u narodnim ratovima, dobile su karakter neophodnog uslova bez kojeg se ne može ni zamisliti njegovo uspješno vođenje. Konačno, ciljevi Titove strategije bili su od početka i ostali do kraja — odbrambeni, što je bitna oznaka njihove društvene prirode, iako su u vojnom pogledu favorizovali ofanzivu kao osnovni vid dejstava. Naime, opštenarodni rat je vođen kao akt antinasilja, kao akt nasilja protiv nasilja. Iz takve Titove ratne koncepcije proizašao je pravedni karakter rata, a iz njega velika motivacija svih njegovih učesnika, a i mjesto tog rata u cjelini međunarodnih društvenih zbivanja i procesa. Međutim, iz takve Titove ratne koncepcije proizilazila je, prirodno, bez zastoja i bez bitnih promjena, Titova svjetsko-istorijska koncepcija mira, miroljubive i aktivne koegzistencije i nesvrstavanja. Jedna velika uloga stratega narodnog rata dopunjava se drugom velikom ulogom tvorca svjetskog mira.

Titova koncepcija ciljeva narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije s pravom se uzima kao potvrda velikog dometa njegove teorijske misli i stvaralaštva. A za razliku od koncepcije ciljeva, Titova izuzetna sposobnost donošenja odluka smatra se kao potvrda njegovog smisla za praktično djelovanje, u čemu se ogleda i njegova odlika tvorca strategije opštenarodnog rata. Nema sumnje da je Tito genijalno objedinio sposobnost teorijskog mišljenja sa praktičnim

djelovanjem, ili — kako je sâm najbolje to formulisao — za pretvaranje riječi u djela. Dovoljno je da se i letimično baci pogled na karakter Titovih odluka pa da se shvati da te odluke, ma koliko prvenstveno bile izraz revolucionarnog aktivizma, nijednog trenutka nisu bile lišene duboke teorijske domišljenosti. Naime, karakter tih odluka bio je takav da je od njih doslovno zavisila sudbina strategijske platforme. Jer, to su bile odluke o izboru oblika borbe, o vremenu pokretanja oružanog ustanka, o izgradnji instrumenata za vođenje rata, o snagama na koje se treba osloniti, o evoluciji organizacije saglasno toku rata, o načinu ratnih dejstava, o odnosu prema prostoru, o položaju pokreta prema međunarodnim faktorima i sl. Danas je jasno da su upravo Titove odluke obezbijedile realizaciju platforme ciljeva, i da bi ona, u svakom drugom slučaju, bila dobra zamisao bez završnice.

Titova dosljednost u donošenju odluka, koje su proizilazile jedna iz druge, otkriva izrazita svojstva revolucionara. Za Titovu dosljednost naročito su karakteristična dva stava: prvo, da je opšta idejna zamisao osnova koja se ne može mijenjati već se mora provesti u djelo i, drugo, da se revolucionarna borba, a pogotovu oružani ustanak, mora energično provesti do kraja. Indikativno je slijediti niz Titovih odluka do početka oružanog ustanka, odnosno u njegovom pripremanju. Tito je, prvo, sopstvenim člankom u »Proleteru« ocijenio drugi svjetski rat kao antifašistički i oslobodilački, uprkos ocjeni u zvaničnom organu Kominterne da je rat imperijalistički, i dosljedno ostao pri takvom stavu do kraja (a poznato je da je Staljin tri puta mijenjao svoju ocjenu o karakteru drugog svjetskog rata). Na osnovu takve ocjene proizašle su i odluke o potrebi pripremanja zemlje za rat i o odgovornosti Partije u odbrani od fašističke opasnosti (odluke Pete zemaljske konferencije, stvaranje vojnih komiteta). Zatim slijede aprilske i majske odluke 1941. godine o nepriznavanju okupacije i o produžavanju otpora fašizmu, što je već tada dovelo do odluke o prelasku na oružanu borbu kao glavni vid otpora, i to u trenutku kada budu u potpunosti sazreli uslovi, što nikako nije značilo čekanje već aktivno preduzimanje mjera za pripremu ustanka, pa, čak, i aktiviranje drugih oblika borbe protiv okupatora (gerila, otpor u gradovima i sl.). Na kraju su donesene junske i julske odluke o oružanom ustanku.

Ali, za sve to vrijeme sazrijevala je velika Titova odluka o izboru oblika borbe, o masovnom oružanom ustanku i o njegovom permanentnom i što bržem prerastanju u opštenarodni oslobodilački rat, dakle — u oružanu borbu i sve druge oblike otpora okupatoru. Masovni oružani ustanak shvaćen je, da se slikovito izrazimo, samo kao

detonator opšteg narodnog rata. O ovom primjeru prerastanja jednog kvaliteta u drugi dosada je dosta pisano, ali, vjerovatno, tema nije iscrpna. Oružani ustanak je imao najprikladniju mobilizacijsku funkciju, najoštrije je mogao da odstrani svaku drugu alternativu osim oružane borbe, sadržavao je u sebi ogroman moralni potencijal, nastavljao je tradiciju slobodarskih borbi iz prošlosti, računao je sa prvorazrednim faktorom strategijskog iznenađenja okupatora i svim posljedicama koje iz toga proizlaze (masovno naoružavanje ustanika, razbijanje okupatorskog sistema, stvaranje prvih slobodnih teritorija, sticanje iskustva i, naročito, povjerenja u sopstvene snage, itd.). Bila je to, kako je praksa potvrdila, genijalna odluka. Međutim, još veću vrijednost, čini se, ima odluka da se odmah zatim pređe na opštenarodni rat. Pogotovu kada se ima u vidu da je ta odluka donesena prije pokretanja oružanog ustanka.

Izbor oblika opštenarodnog rata bio je u skladu, prvo, sa radikalnim ciljevima narodnooslobodilačkog rata i revolucije, jer se nijednim drugim oblikom ti ciljevi ne bi mogli ostvariti (ograničeni ciljevi mogli su biti ostvareni oblicima otpora, gerile ili partizanskim ratovanjem) i, drugo, sa realnom ocjenom situacije i odnosa snaga. Naš narodnooslobodilački rat imao je pred sobom jednog od najjačih protivnika svih vremena, koji je, upravo zbog toga, težio, i do tada uspijevao, da munjevitim ratom pobeđuje svoje protivnike. Tito nije patio od iluzije da će odmah poslije ulaska SSSR-a u rat odnos snaga biti za kratko vrijeme izmijenjen. Zbog toga Tito nije ni mogao očekivati da će se ustankom (kakav je bio, na primjer, petrogradski) protivnik baciti na koljena. Nasuprot tome, čim je opšti narodni ustanak izvršio svoju ulogu, Tito je odlučio da se dugotrajnim, iznurevajućim ratom suprotstavi fašističkom blic-krigu i da upravo takvim vremenskim tempiranjem rata postigne osnovni cilj — da postepeno slama živu silu i tehniku neprijatelja, da u toku rata preokrene odnos snaga i u povoljnim uslovima konačno preotme strategijsku inicijativu.

Izbor opštenarodnog rata kao osnovnog oblika rata bio je veoma pogodan, pa i neizbježan, i zbog drugih važnih razloga. Samo takav rat, čiji sadržaj su bili i masovna oružana borba i svi drugi masovni oblici otpora, dozvoljavao je i zahtijevao da se masovno angažuje u borbi čitav narod. Pri tome, ni sama oružana borba, ma koliko bila masovna, a pogotovu ne samo oblici neoružanog otpora, ne bi bili u stanju da omoguće najširi obuhvat stanovništva. To se moglo postići samo raznovrsnošću i obiljem oblika rata (borba na širokom prostoru cjelokupnog jugoslovenskog ratišta, na svim njegovim dijelovima, borba u gradovima, u pozadini neprijatelja, učestvovanje stanovništva

u neposrednom izvršavanju vojnih funkcija — obavještajne službe, intendanture, saniteta, inženjerijskog obezbeđenja, osmatranja, javljanja i veza, zatim u obavljanju raznovrsnih funkcija ratne privrede i sl. U to vrijeme donesena je i čuvena Titova odluka da težište rata bude u vangradskim područjima. Danas izgleda čudno da je i u vrhu Partije bilo kadrova koji su davali prednost borbi u gradovima (pismo Đilasa drugu Titu u Užice), mada, u stvari, to i nije bilo ništa drugo do šablonsko prenošenje iskustava barikadne borbe proletarijata, koje je do tada bilo glavno iskustvo, ali i robovanje sektaškom konceptu građanskog rata u novim uslovima antifašističke borbe koji su bili potpuno različiti. Odgovor druga Tita na pomenuto pismo razotkriva pogrešnost i vojnog i političkog rezona takvog šablonskog i sektaškog shvatanja i sadrži jasan koncept opšteg narodnog rata. Iskustvo boravka u Beogradu (prije izlaska na slobodnu teritoriju zapadne Srbije), Titu je, pored ostalog, nedvosmisleno pokazalo da bi u uslovima okrutne fašističke okupacije i izdaje ostataka starog režima borba u gradovima imala težište na članovima KPJ i SKOJ-a i da bi ih to izložilo uništenju i odvajanju od masa, pogotovu od seljaštva. Na Savjetovanju u Stolicama Tito je inicijator i odluke o odbacivanju gerile kao oblika borbe širih razmjera, pri čemu je polazio od istih vojnih i političkih razloga. Ta odluka bila je povezana sa jednim drugim bitnim stavom Titove strategije koji je formulisan još ranije, u julu mjesecu, to jest sa stavom o odnosu prema prostoru.

Titov strategijski stav o prostoru jedan je od najvažnijih i najoriginalnijih u njegovoj strategiji. On sadrži nekoliko bitnih momenata: ratište opštenarodnog rata je jedinstveno, opštejugoslovensko (dakle u pitanju je teritorijalni integritet Jugoslavije, proširen i na krajeve koji su nam poslije prvog svjetskog rata bili otet); između ratišta i vojišta prvi put se radikalno briše granica razlikovanja, usljed čega poprište oružane borbe i otpora postaje čitavo ratište, i okupirano i poluoslobođeno, i selo, i grad, a borba dobija karakter neprekidnosti; stvaranje slobodnih teritorija jeste vojni i politički imperativ, bez kojeg je rat nemoguće voditi, a pogotovu se ne može obezbijediti prerastanje oružane borbe u više razvojne oblike i polaganje temelja strukturi narodne vlasti i drugih elemenata budućeg političkog sistema; teritorija se ne brani po svaku cijenu, a gubitak jedne teritorije odmah se nadoknađuje osvajanjem druge, još veće; ma koliko da je očuvanje slobodne teritorije važno, mnogo je važniji odnos prema živoj sili, i uopšte prema ljudskom faktoru, pa je to uvijek bio i kriterijum za stepen upornosti odbrane teritorije; svaka teritorija pruža uslove za vođenje opštenarodnog rata, a geografske specifičnosti pojedinih njenih dijelova mogu uticati samo na oblike

ratnih dejstava; ratište i vojište obuhvataju ne samo kopno već i akvatoriju i vazdušni prostor, i čim su stvoreni povoljni uslovi, borba se proširuje i na te ambijente prostora; čitava teritorija mora biti pokrivena oružanim formacijama i drugim institucijama rata i revolucije, što je garancija da će svaki kraj imati »svoju«, autentičnu borbu i revoluciju, i da će u vojnom pogledu oružane snage stalno biti u neposrednoj blizini potencijalnih i stvarnih žarišta borbe, i to u uslovima slabe pokretljivosti i bez glomaznih pokreta i marševskih napora (pored ostalog, u tome se izražavala »teritorijalnost« opštenarodnog rata, odnosno funkcija neprekidne kontrole teritorije, zaštite stanovništva, uskog, teritorijalnog sistema dobrovoljne popune oružanih snaga itd.).

U nedavno objavljenom radu drug Kardelj je iznio ocjenu da je, možda, najveći domet Titovog strategijskog stvaralaštva — njegova odluka o prelasku na viši razvojni stepen organizacije oružanih snaga, na stvaranje Narodnooslobodilačke vojske. Odmah da kažemo da se u vezi sa tom odlukom, ponegdje poslije rata, pojavljivala jedna (pomalo stidljiva) dilema o tome da je stvaranje »regularne« vojske označilo raskid sa konceptom naoružanog naroda. U toj dilemi brkala se forma sa sadržinom, pri čemu je za kvalifikaciju pojma naoružanog naroda uzimana samo forma milicijskog organizovanja oružane sile. Taj oblik (kao isključivi) pokazao se još davno, u Engelsovo vrijeme, kao nedovoljno prikladan, a za savremene uslove njegovo apsolutizovanje bilo bi fatalno za razvoj oružane borbe. Zato, pomenuta dilema i ne zasluhuje veću pažnju.

Narodnooslobodilačka vojska ostala je do kraja naoružani narod, i to — po tome što je bila instrument narodne vlasti (tu vlast je branila, a i stvarala), što je po sadržaju bila izraz neopsrednog učešća stanovništva u oružanoj borbi (dakle, ljudski faktor, sve pokretačke snage revolucije, bio je subjekt nove, narodne vojske, a ne objekt, »ratna snaga« neke otuđene ratne politike), što je izražavala nacionalnu ravnopravnost svih naših naroda i narodnosti i što je načinom popune, unutrašnjim odnosima svjesne discipline i, naročito, izgradnjom starješinskog kadra neposredno iz redova svih slojeva naroda (a ne iz redova »specijalista«) bila vojska novog tipa, potpuno različita od klasičnih stajaćih vojski. Štaviše, s pravom se može tvrditi da koncept naoružanog naroda ne bi ni mogao doći do punog izražaja da nije bila stvorena NOB. Naime, partizanski odredi bili su preuska osnova za masovno učešće stanovništva u borbi, i tek sa stvaranjem udarnih brigada i divizija došlo je do najšireg omasovljenja oružane borbe. To, naravno, nikako ne znači da bi postojanje samo NOB bio dovoljno širok okvir za ispoljavanje naoružanog naroda; u tom smislu,

uporedo postojanje NOV i partizanskih odreda (i svih drugih organizacija za borbu), dakle obilje organizacijskih oblika (seoskih straža, komandi mjesta i područja, jedinica VOS u Sloveniji, udarnih grupa u gradovima, diverzantskih jedinica, a kasnije i jedinica za zaštitu naroda) otvaralo je najšire mogućnosti za neposredno učešće naroda ne samo u ratu već i u oružanoj borbi.

Titova vojno-strategijska ideja o stvaranju narodne vojske sazrela je prije nego što su stvarni ratni događaji ukazali na neminovnost tog čina. Dakle, praksa je samo potvrdila genijalnost Titovog predviđanja. I to naročito oštro u svom negativnom vidu, krizom ustanka u zapadnoj Srbiji u vrijeme I neprijateljske ofanzive. Partizanski odredi više nisu mogli sami da budu sredstvo oružane borbe iz više razloga: bili su vezani uz teritoriju, nisu bili pokretljivi, svojom glomaznošću, a i slabim naoružanjem, nisu bili sposobni da se nose sa moderno naoružanim i mobilnim neprijateljem. Međutim, u prvoj ratnoj godini partizanski odredi su bili i veoma osjetljivi na političke uticaje svoje sredine, na politička previranja podstaknuta snagama izdaje i kontrarevolucije, pa, čak, i zbog pretjerane povezanosti sa nevoljama stanovništva sopstvenog zavičaja. Nema sumnje da je, u početku, pri prvim jačim udarima neprijatelja, koji se povratio od strategijskog iznenađenja, najosjetljivije bilo upravo seljaštvo, ta osnovna masa boraca partizanskih odreda. Ako to imamo u vidu, možda se jedan od razloga formiranja naše prve udarne brigade kao proleterske može naći i u ponašanju socijalnih slojeva društva u ustanku.

Naime, u jeku antikomunističke hajke u zemlji i težnji građanskih krugova da izazovu građanski rat ideološkog sadržaja, u situaciji kada su i neki međunarodni faktori bili raspoloženi prema vodećoj ulozi Komunističke partije, a drugi bili oportunistički popustljivi pred takvim težnjama vodećih krugova kapitalističkog svijeta, u takvim okolnostima moglo je da izgleda neoportuno stvaranje proleterske brigade. Drug Tito je ipak stvorio. Izgleda da je jedan od glavnih razloga bio taj što je sa ogromnim povjerenjem očekivao da će u nastaloj situaciji organizovanost radničke klase, njena klasna svijest i spremnost da »juriša na nebo« učvrstiti jezgro ustaničkih snaga i djelovati kao temeljni stabilizator čitavog narodnooslobodilačkog fronta. I u tome se nije prevario. Ali, simptomatično je to da partizanski odredi nikada nisu bili dovedeni u pitanje, a ni istorijska uloga seljaštva u narodnooslobodilačkoj borbi. Ono će i dalje biti osnovna masa oružanih snaga ne samo u partizanskim odredima nego i udarnim brigadama i divizijama.

U vezi s tim, interesantno je ukazati na razliku između Lenjinove borbe protiv partizanštine u vrijeme stvaranja Crvene armije, koja je u uslovima zaostalog ruskog sela imala kao posljedicu veliko umanjivanje značaja partizanskog rata i partizanskih jedinica, i Titove koncepcije u našim uslovima koji su vrlo brzo omogućili izrazito kombinovane oblike vojne organizacije i ratnih dejstava, ali, isto tako, i pojavu naroda kao novog vojnog faktora narodnog rata i narodne revolucije. U stvari, narodni rat i narodna revolucija postaju, po zamisli Titove strategije, opštenarodni.

Taj naziv ima dubok smisao: dakle, nije konvencija (čak ni u smislu razlikovanja pojma »narodnog« od pojma »opštenarodnog«). Lenjin je upozoravao da je još Marks upotrebljavao pojam »narodnog« za objašnjenje revolucionarnih borbi koje su široke narodne mase vodile za ostvarenje sopstvenih ekonomskih i političkih interesa, u kojima su one neposredno učestvovala svojom sopstvenom voljom. Na osnovu toga, Lenjin je pravio razliku između kabinetskih revolucija (poput portugalske i turske) i narodnih revolucija (poput ruskih). Tito je u potpunosti ostvario marksistički koncept narodnog rata i revolucije i proširio ih u opštenarodne.

Cjelokupna Titova revolucionarna strategija bila je usmjerena na to da oslobodi pokretačke snage društva da se izборе za sopstvene ekonomske i političke interese. Međutim, za razliku od revolucionarnih borbi u prošlosti, Tito je prvi strateg revolucije koji je te interese usko povezao sa nacionalnooslobodilačkom borbom, a nacionalni momenat sa klasnim. Tek u našem narodnom ratu ostvareno je jedinstvo borbe za nacionalne i socijalne ciljeve u formi narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije istovremeno. Na taj način su potencijali radničko-klasne borbe udruženi sa potencijalima nacionalne borbe, a istorijska uloga oslobođenja radničke klase u potpunosti se izrazila u oslobođenju svih društvenih grupa, čitavog naroda, i u oslobođenju od svih vrsta nesloboda — od neslobode rada do neslobode nacija i građana. Takav tip narodnog rata postao je primjer za mnoge narodne ratove poslije završetka drugog svjetskog rata. Titova strategija učinila je sve pokretačke snage društva, cio narod, neposrednim (i neposredovanim) učesnicima, subjektima rata i revolucije. Po svojoj najdubljoj suštini, takva strategija nije težila (i nije mogla težiti) manipulisanju masama naroda ili klase kao objektima nadređene strategije, već je, naprotiv, oslobađala samoupravne procese odlučivanja i upravljanja ratom i revolucijom od strane njenih neposrednih aktera i nosilaca. U tom smislu, opštenarodni karakter našeg rata i revolucije može se razumjeti i kao samoupravni u današnjem smislu riječi.

Na kraju, drug Tito je, zaista, neograničeno vjerovao u narod kao osnovni vojni faktor rata, u njemu je vidio neograničene vojne potencijale, što je formulisao svojom tezom o nepobjedivosti naroda koji se bori za sopstvene interese, uvjeren u njihovu opravdanost i ostvarljivost. Ta teza je do kraja zaoštrena stavom da je snaga naroda nepobjediva čak i u sukobu sa nadmoćnim protivnikom i superiornom ratnom tehnikom. Zbog toga, ako bi se potražio samo jedan odgovor na pitanje u čemu je suština Titove strategije, vjerovatno bi on glasio da je ona u Titovom odnosu prema narodu kao vojnom faktoru. Međutim, za razliku od mnogih jednostranih shvatanja o ulozi naroda (pa i jednostranih interpretatora Titovih ideja), koji su izdvajali samo pojedine elemente uloge naroda kao što su politička i moralna svijest i slično, pa su na osnovu toga takvu ulogu apsolutizovali, Titu je, naravno, uvijek bio stran idealistički pristup i ovom pitanju.

Titov smisao buđenja i angažovanja naroda takođe se ispoljava putem buđenja i razvijanja društvene svijesti, ali to je samo pojavni oblik pomoću kojeg dolazi do izražaja istorijska suština buđenja i aktiviranja naroda. Zato će Tito istorijsko buđenje i pokretanje naroda uvijek povezivati sa razvojem materijalnih proizvodnih snaga i sa novim odnosima u svijetu koji označavaju temeljne promjene rasporeda snaga nacionalnog i socijalnog oslobođenja, s jedne strane, i snaga reakcije, s druge strane. Tek u tom svijetlu, društvena svijest naroda postaje takva materijalna snaga koja moralnom, političkom svijješću i ratnom vještinom može u savremenim uslovima da odnese prevagu nad svakim protivnikom. Takođe, u tom smislu za Tita je narod, i ljudski faktor uopšte, odlučujući faktor narodnog rata i revolucije, ali nikad i apsolutno odlučujući.

U strategiji druga Tita dijalektika faktora rata dovedena je u realne odnose. Materijalno-tehnički faktor rata, a pogotovu naoružanje, za Tita uvijek ima izuzetno veliki značaj, kome je on poklanjao i izuzetnu pažnju (problem tehničke modernizacije), ali ni taj faktor za Tita nema apsolutno odlučujuću ulogu. Ni najmoćnija ratna tehnika, ni najmoćnija materijalna snaga ne mogu odnijeti pobjedu ako se ne oslanjaju na kvalitativne prednosti ljudskog faktora. U narodnom ratu ishod se ne rješava sukobom suprotstavljenih ratnih tehnika, niti sukobom čovjeka i ratne tehnike već osnovnim sukobom između dva ljudska faktora koji su izraz društvenih protivvrječnosti i koji su naoružani odgovarajućom ratnom tehnikom i dejstvuju na određenom prostoru i u određenom vremenu.

Taj momenat predstavlja polaznu osnovu i u onom dijelu Titove revolucionarne strategije koji se tiče načina upotrebe snage i sred-

stava u borbenim, ratnim dejstvima. Iako je taj aspekt Titove strategije veoma kompleksan, moguće je vidjeti njegov temelj upravo u tome što su se oblici organizacije oružane sile i načini borbenih dejstava prilagođavali uslovima, tako da mogu obuhvatiti i neposredno u borbu uključiti široke narodne mase i što su se, u toku rata, razvijali tako da stalno obuhvataju sve šire slojeve naroda. U početku su to bili partizanski odredi i partizanski način ratovanja, zatim — partizanski odredi i Narodnooslobodilačka vojska i kombinovanje partizanskog ratovanja sa elastičnim udarnim i manevarskim dejstvima širih razmjera i, na kraju, partizanski odredi i Jugoslovenska armija i kombinovanje partizanskog ratovanja sa operacijama strategijskih razmjera na kopnu, moru i u vazduhu. Osim toga, upravo sa gledišta širine obuhvata i vojničke racionalnosti upotrebe snaga i sredstava, u Titovoj strategijskoj kombinaciji uvijek je veliki značaj pridavan svim drugim, neoružanim oblicima otpora. Na taj način su sve više u borbu neposredno uključivani radnici, seljaci i napredna demokratska inteligencija svih naroda i narodnosti Jugoslavije, dakle — cio narodnooslobodilački front. Oblici organizacije oružane sile i načini ratnih dejstava razvijali su se od nižih ka sve višim oblicima i načinima strategijske upotrebe snaga i sredstava. Neposredni učesnici oružane borbe i otpora na taj način sticali su sopstvena vojna iskustva i postepeno se osposobljavali za najsloženija ratna dejstva, u kojima je doslovno svaki vojnik i starješina, svaki aktivista i svaki dio pokreta bio nosilac ratne vještine NOP-a, razvijajući inicijativu i unoseći revolucionarno stvaralaštvo u proces njenog ostvarivanja.

Mnoštvo aktivnih nosilaca stvaralaštva u ratnoj vještini objedinjavala je jedinstvena idejna i organizatorska zamisao revolucionarne strategije. Upravo zato što je oslobodila stvaralačke snage naroda i što je počivala na jedinstvenim, opštejugoslovenskim i revolucionarnim osnovama, takva strategija je pokazala izuzetnu vojničku efikasnost. U njenom kreiranju i ostvarivanju neprekidno je, od početka do kraja, postojano djelovao Titov strategijski genije — posredno i neposredno, to jest i opštim direktivnim usmjeravanjem i komandovanjem. A to je takođe osoben fenomen, karakterističan za Tita kao vrhovnog komandanta. Nema nijednog vrhovnog komandanta iz drugog svjetskog rata koji se podjednako bavio i velikom, usmjeravajućom strategijom i srednjom, operativnom strategijom i koji je dokazao da je na oba nivoa podjednako uspješan.

Upravo zbog toga valja posebno ukazati na Titovu strategijsku ulogu u komandovanju operativnim grupama Vrhovnog štaba (iako to nije jedini način na koji se ispoljavala Titova operativna strategija). Titova ideja o stvaranju operativnih grupa (možda bi bilo pra-

vilnije reći — operativno-strategijskih grupa) prvi put je primije-
njena krajem 1941. godine (Prva proleterska brigada u istočnoj
Bosni), a zatim je, u toku rata, doživjela snažan razvoj (manevar pro-
leterskih brigada u zapadnu Bosnu, izvođenje operacija na teritoriji
»Bihaćke republike«, borbe u IV i V ofanzivi, prodor u Srbiju, itd.),
da bi kulminirala u završnim operacijama za konačno oslobođenje
zemlje. Ako pogledamo kakve su posljedice imala dejstva operativ-
nih grupa, lako je uočiti da su ona uvijek igrala istorijsku ulogu —
prethodila su prvom i drugom zasjedanju AVNOJ-a, dovela su do
konačnog razbijanja četničkih vojnih formacija, iskoristila su kapitu-
laciju fašističke Italije, pripremila susret sa sovjetskom armijom i
zajedničke borbe za oslobođenje Beograda, omogućila prodor u Trst,
itd. U stvari, pomoću operativnih grupa i neposrednog Titovog stra-
tetijskog rukovođenja ostvarivana je ideja o strategijskim težištima
narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. Ta ideja nema
ničeg zajedničkog sa klasičnom idejom o krutom državnom težištu
rata. Ona je bila nerazdvojni dio cjeline opšteteritorijalnog rata na
cijelom jugoslovenskom prostoru, na kojem je svaki njegov dio igrao
ulogu strategijskog težišta, ali je značajna upravo zbog toga što je
opšteteritorijalni rat, sva njegova težišta, podredila jedinstvenim i
velikim ciljevima rata i revolucije, vodeći ih, od jedne etape do druge,
ka najracionalnijem ispunjavanju sudbonosnih opštih zadataka. Me-
đutim, tu ideju mogao je zamisliti samo veliki revolucionar, političar,
državnik, ali je u djelo mogao provesti samo izuzetno sposoban voj-
nik. Tito — vojnik, Tito — komandant, isto je toliko velika figura
kao i Tito revolucionar. Obje te strane Titove ličnosti usko su pove-
zane i uzajamno uslovljene. Da spoj tih kvaliteta nije uvijek kod ve-
likih istorijskih ličnosti pravilo na svakom nivou, pogotovu ne na
nivou operativne strategije, svjedoči praksa mnogih drugih ratova
i revolucija, u kojima se i preko posebnih ličnosti izražavala relativna
samostalnost i specifičnost vojno-političke i vojne strategije. Najsreć-
nija je okolnost kada se relativna samostalnost vojno-političkog i
vojnog stratega stiče u jednoj istoj ličnosti, ali je to i izuzetno rijedak
slučaj. Tu srećnu okolnost imao je naš narodnooslobodilački rat u
liku Tita revolucionara, političkog i vojnog stratega.